

El llibre IV del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions

Albert Lamarca i Marquès

Professor titular de Dret Civil

Universitat Pompeu Fabra

1. EL NOU DRET DE SUCCESSIONS DEL CODI CIVIL DE CATALUNYA. 2. LES DISPOSICIONS GENERALS. 3. LA SUCCESSION TESTADA. 3.1. *Formes testamentàries.* 3.2. *Institució d'hereu i disposicions fiduciàries.* 3.3. *Les substitucions hereditàries.* 3.4. *Els fideïcomisos.* 3.5. *Llegats.* 3.6. *Els marmessors.* 4. ELS PACTES SUCCESSORIS. 5. LA SUCCESSION INTESTADA. 6. LA LLEGÍTIMA I LA QUARTA VIDUAL. 7. L'ADQUISICIÓ DE L'HERÈNCIA. 8. L'ENTRADA EN VIGOR DEL LLIBRE IV I LES SEVES DISPOSICIONS FINALS.

1. El nou dret de successions del Codi civil de Catalunya

Amb l'aprovació de la Llei 10/2008, de 10 de juliol, del llibre IV del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions, s'incorpora plenament aquesta matèria en el nostre Codi civil. Fins ara, el dret successori català estava contingut en la Llei 4/1991, de 30 de desembre, del Codi de successions per causa de mort en el dret civil de Catalunya, que el regulava ja de forma autònoma, completa i sistemàtica, en relació amb l'anterior Compilació de 1960, reformada l'any 1984. El llibre IV ha partit d'aquesta normativa i, en ocasió de la seva refosa al Codi civil (CCCat), s'ha actualitzat i modificat el dret de successions d'acord amb el que s'ha considerat necessari per a la societat que ha de regir. La nova normativa respecta els principis tradicionals clàssics del dret català, com ara el de necessitat d'hereu o d'incompatibilitat entre successió testada i intestada, en un sistema basat en la llibertat de testar, i hi introdueix novetats significatives en una regulació que, durant els quinze anys llargs de vigència, ha estat prou positiva per a la pràctica.

Entre les novetats més rellevants, cal destacar les relatives a la regulació dels pactes successoris; els drets del vidu en la successió intestada, al qual s'equipara el convivent en unió estable de parella; les reformes en matèria de llegítima i quarta vidual; la supressió de la reserva, així com la nova regulació de la comunitat hereditària i la responsabilitat de l'hereu. El llibre IV s'estructura en sis títols, que al seu torn es divideixen en capítols.

Albert Lamarca i Marquès

És professor titular de Dret Civil a la Universitat Pompeu Fabra. Doctor en Dret per la Universitat de Bolonya (1997), és llicenciat en Dret (1993) i en Història Moderna (1995) per la Universitat de Barcelona. Ha estat director del Postgrau en Dret de Família i Successions a l'IDEC-UPF i és autor de diverses publicacions en matèria de dret privat, entre les més recents destaquen el llibre *El modo sucesorio. Código de Sucesiones catalán y Código Civil* (2006); el *Comentari a la nova regulació de la prescripció i la caducitat en el Dret Civil de Catalunya* (2005), editat junt amb Antoni Vaquer; *Erbrecht in Katalonien* a l'obra col·lectiva *Erbrecht in Europa* (2007), així com diversos articles a la revista *InDret*, ha dirigit també una traducció del Codi civil alemany (2008). Ha estat investigador visitant al Max-Planck-Institut d'Hamburg, *visiting scholar* a la Law School de la Cornell University (Nova York) i professor visitant a la Universitat de Bolonya. És vocal del Ple de la Comissió de Codificació i del Consell Rector de l'Observatori de Dret Privat des de 2007.

tols, seccions i, eventualment, en subseccions. Amb algunes modificacions puntuals, es recull la sistemàtica i l'ordre del Codi de successions (CS). El títol I tracta de les disposicions generals; el títol II, de la successió testada; el títol III, de la successió contractual; el títol IV, de la successió intestada; el títol V, de les atribucions successòries determinades per la llei, i, en darrer terme, el títol VI, de l'adquisició de l'herència. El nou dret de successions entrarà en vigor l'1 de gener de 2009.

2. Les disposicions generals

En aquest àmbit, el llibre IV manté substancialment els primers articles del CS, que són el frontispici del nou llibre, i hi introdueix alguna modificació tècnica puntual, com ara en matèria d'herència jacent. Pel que fa a la capacitat successòria, es regulen de nou les causes d'indignitat successòria, ampliant-ne els supòsits, especialment en tot allò que fa referència a la violència familiar o de gènere. Amb el llibre IV els maltractadors ja no podran succeir les seves víctimes, no només pel cas de mort, com fins ara, sinó per tots els altres delictes greus de lesions, contra la llibertat, de tortures, contra la integritat moral o contra la llibertat i la indemnitat sexuals si la víctima és el causant, el seu cònjuge, parella de fet o algun descendent o ascendent. El mateix succeeix en matèria de delictes contra els drets i deures familiars, o bé per sus-

Els maltractadors ja no podran succeir les seves víctimes, no només pel cas de mort, com fins ara, sinó per tots els altres delictes greus si la víctima és el causant, el seu cònjuge, parella de fet o algun descendent o ascendent

Sessió de la Comissió de Justícia, Dret i Seguretat Ciutadana reunida el 18 d'octubre de 2007.

Foto: Parlament de Catalunya.

pensió o privació de la potestat respecte al fill causant. S'hi introdueix també com a causa d'inhabilitat successòria la relativa a les persones físiques o jurídiques i els cuidadors que en depenen, que hagin prestat serveis assistencials, residencials o de naturalesa anàloga al causant, en virtut de relació contractual, que només poden ser afavorits en testament notarial obert o en pacte successori.

3. La successió testada

3.1. Formes testamentàries

El testament constitueix l'instrument majoritari d'organització de la successió dels ciutadans a Catalunya. D'acord amb les dades més recents, a Catalunya s'atorguen més de 120.000 testaments notarials l'any i les herències testades són molt superiors a les intestades. Per aquest motiu, el llibre IV regula en el capítol I del títol II la matèria relativa als testaments, amb les seves diverses formes, que són el notarial obert i tancat i l'hològraf o escrit de pròpia mà pel testador. Com a novetat destaca la supressió del testament davant rector, per entendre que no s'ajustava a les exigències de la societat catalana present. Es manté, en canvi, la prohibició d'atorgar testament només davant testimonis, de forma que a Catalunya el testament ha de ser sempre un acte escrit. La capacitat per atorgar testament notarial comença als catorze anys i, a partir d'ara, els emancipats podran atorgar també testament hològraf, que exigia la majoria d'edat.

La lliure voluntat del testador constitueix la Llei de la successió i, per tant, és el que conforma el contingut del testament. Com a requisit hi ha la necessitat d'institució d'hereu i,

per aquest motiu, es manté la regulació del codicil, amb els mateixos requisits formals que el testament, però amb contingut diferenciat en la mesura que no conté aquella institució, i es restringeix a llegats i altres disposicions particulars. Les memòries testamentàries, que complementen un testament en aspectes concrets, són objecte de regulació més precisa i detallada que fins ara, i se n'amplia el contingut fins a un 10% del cabal relict. El nou text reformula la matèria tècnicament complexa de la ineficàcia dels testaments, que inclou la nul·litat i la revocació.

El testament constitueix l'instrument majoritari d'organització de la successió dels ciutadans a Catalunya i es manté la prohibició d'atorgar testament només davant testimonis, sempre ha de ser un acte escrit

Com a precepte important d'aquest títol, cal esmentar l'art. 422-13, que regula la ineficàcia sobrevinguda de les disposicions en favor del cònjuge o convivent en cas de crisi matrimonial o de la parella, llevat que es pugui entendre una altra cosa de la voluntat del causant. La nova regulació de la separació i el divorci, que n'eliminen el sistema causalista, ha comportat canvis en el dret vigent, tot incloent-hi la separació de fet com a motiu de la ineficàcia esmentada.

3.2. Institució d'hereu i disposicions fiduciàries

A banda de ser un requisit dels testaments, el dret català exigeix que en tota successió hi hagi un hereu. Això vol dir que necessàriament hi ha d'haver un successor a títol universal, que succeeixi el causant en tot el seu patrimoni, però poden ser més d'un com a cohereus. Aquest principi admet l'excepció de nomenament de marmessor universal, de forma que tota l'herència es reparteix en llegats o bé es liquida i es destina a les finalitats previstes pel testador, o el fet d'estar el testador sotmès al dret de Tortosa, àmbit en el qual també s'admet distribuir tota l'herència en llegats. El llibre IV manté aquest principi tradicional i preveu regles d'interpretació i d'integració de la voluntat del testador quan no és prou clara la institució del cridat a títol universal o bé particular. També regula la subjecció a condició de la institució d'hereu, que només admet la suspensiva, amb el detall de les facultats de l'hereu condicional, qüestió complexa a la pràctica i amb escassa previsió en el CS. D'acord amb el principi *semel heres semper heres* (qui és hereu ho és sempre), o de perdurabilitat del títol d'hereu, no s'admet el termini en la institució d'hereu ni tampoc la condició resolutòria. En aquesta seu es regulen també les anomenades disposicions fiduciàries, que comprenen els hereus i legataris de confiança i la designació d'hereu per mitjà del cònjuge o convivent i els parents del testador, amb remarcables millores tècniques.

3.3. Les substitucions hereditàries

La substitució vulgar constitueix una de les clàusules recurrents en els testaments catalans, la qual cosa fa que la seva regulació precisa tingui una importància cabdal per a la

pràctica. Amb aquest objectiu el llibre IV ha aclarit la qüestió, que no quedava prou clara en el CS, sobre quan calia entendre feta la delació al substitut vulgar en cas de frustració de la crida precedent, que és el moment de la mort del causant. Aquest capítol V del títol I, dedicat a les substitucions hereditàries, inclou també la regulació de les substitucions pupil·lars i exemplars, per als casos en què el causant mor impúber, és a dir, abans d'haver complert els catorze anys, o bé està incapacitat judicialment. En ambdós supòsits, es permet a una altra persona disposar en relació amb la seva successió, en forma d'una anomenada substitució en el propi testament que té efectes per a quan morin els substituïts. Totes dues institucions permeten evitar que la successió d'impúbbers i incapacitats s'hagi de regir en tot cas per les regles de la successió intestada, amb un destí patrimonial que no sempre és el més adient ni desitjat, i se'n millora el potencial per a la pràctica.

3.4. Els fideïcomisos

Els fideïcomisos són objecte d'una profunda revisió, d'acord amb l'extensa regulació que els dispensava el CS per la seva importància en el dret tradicional. Tot i que ja no és tan freqüent la seva ordenació, vinculada a la transmissió del patrimoni familiar de base agrària, encara n'hi ha molts de vigents i hi ha algunes modalitats, com el fideïcomís de residu, dels quals encara es fa força ús. El nou dret pretén simplificar la normativa i adaptar-la a la realitat social. Amb aquesta finalitat s'han reduït significativament el nombre d'articles, amb la supressió dels considerats superflus, i que passen a incorporar-se a la tradició jurídica catalana. Entre les principals novetats cal destacar l'establiment de lí-

La consellera de Justícia, Montserrat Tura, durant la seva intervenció en el Ple que va aprovar la reforma del llibre IV.

Foto: Parlament de Catalunya.

mits més estrictes a les substitucions permeses, amb la qual cosa s'evita que els béns quedin amortitzats per més d'una generació, amb l'excepció dels fideïcomisos familiars, en els quals s'admet la crida de dues generacions, en què la primera és la dels fills o nebots del causant fideïcomitent. També s'estableixen mesures per facilitar la disposició dels béns fideïcomesos, mentre el fideïcomís està pendent. Atès que per efecte del fideïcomís clàssic català *si sine liberis decesserit*, o de mort de l'instituït sense fills, podia no quedar determinat el fideïcomissari final que autoritzés la disposició de béns pel fiduciari, calia arbitrar mesures alternatives per fer-ho possible. La regulació conserva l'institut tradicional de la quarta trebel·liànica a què té dret el fiduciari gravat si el causant no l'ha prohibida. Pel que fa a la regulació del fideïcomís de residu es manté el principi de la subrogació real, que permet al fiduciari disposar dels béns subjectes al fideïcomís.

S'han establert límits més estrictes a les substitucions permeses, amb la qual cosa s'evita que els béns quedin amortitzats per més d'una generació, amb l'excepció dels fideïcomisos familiars

3.5. Llegats

La regulació dels llegats constitueix una part rellevant del nou llibre IV, amb un total de quaranta-cinc articles. Atès que aquest tipus de disposicions són voluntàries, i no es regeixen en la seva integritat pel règim jurídic de la institució d'hereu, la Llei posa especial esment a regular-ne les diferents classes. Així, és important la precisió sobre el règim del llegat de diners, actius financers, accions i participacions socials, art. 427-27 i 33, com també d'allò que comprèn el llegat d'un immoble en l'art. 427-21. El llibre IV respecta la figura tradicional de la quarta falcídia, a la qual s'afegeix la denominació de quota hereditària mínima. Aquesta quarta pressuposa que l'hereu excessivament gravat amb llegats té dret com a mínim a una quarta part de l'herència lliure d'aquests.

3.6. Els marmessors

El testador pot confiar l'execució de la successió a un marmessor, que tant pot ser particular com universal, en funció de l'abast de les seves funcions. La qüestió més necessitada de clarificació en aquest àmbit era la relativa a la seva retribució, que ara s'estipula en un 5% per als universals i un 2% per als particulars que siguin comptadors partidors. En el dret vigent del CS el primer percentatge era d'un 10%, que en la pràctica podia arribar a considerar-se excessiu. Per descomptat que el testador pot reduir o ampliar aquesta retribució i, en general, organitzar la marmessoria amb una llibertat molt gran, atès que té per finalitat el compliment de la seva darrera voluntat. En el dret català destaquen les funcions del marmessor universal que té per comesa la liquidació de l'herència per esmerçar-ne el producte a una finalitat volguda pel testador, altrament, el marmessor universal substitueix l'hereu en la funció d'execució de l'herència, de forma que ha de fer tot allò que sigui necessari per lliurar els béns que la componen a hereu i legataris, amb l'obligació d'inventariar-la i, si no s'ha previst una altra cosa, executar l'encàrrec en el termini d'un any.

La sessió plenària del 18 de juny de 2008 va aprovar per 131 vots a favor i cap en contra la reforma del llibre IV.

Foto: Parlament de Catalunya.

4. Els pactes successoris

La matèria en què el llibre IV presenta una novetat més important, llargament reclamada pels pràctics, és la relativa als pactes successoris. El nou dret recull la tradició dels heretaments, com a forma tradicional de la successió paccionada o contractual a Catalunya, però l'actualitza completament per tal de servir a la realitat catalana present. El pacte o contracte successori suposa una anomalia en un àmbit com l'hereditari, en què el testament és un negoci de darrera voluntat, és a dir, essencialment revocable, en què el vàlid és el darrer. En la mesura que algú està signant un contracte s'obliga a complir-lo i, per tant, a no modificar-lo sense l'acord de l'altra part. Això és el que suposa un pacte successori: ordenar la pròpia successió amb una altra persona, recíprocament o no, i de forma vinculant. Els pactes successoris es regulen ara de forma oberta i flexible, tot i contenir determinades cauteles atès el seu efecte irrevocable en molts casos. Aquesta obertura es concreta en la possibilitat de realitzar atribucions particulars també en pacte successori i la desvinculació del pacte al matrimoni. De tota manera, els pactes només es poden atorgar per persones majors d'edat en un context familiar: s'admeten els celebrats entre cònjuges, o futurs cònjuges, i convivents, i amb parents dins d'un determinat grau. La restricció no regeix per als possibles afavorits del pacte, només entre els possibles atorgants. Entre les altres cauteles que s'hi preveuen, cal esmentar les causes de revocació dels pactes, que comprenen els incompliments de les finalitats previstes, així com els supòsits de conductes contràries a un dels atorgants. Com a necessitat per actualitzar els pactes successoris s'ha assenyalat la inexistència en dret català del testament conjunt o mancomunat entre dues persones i la transmissió intergeneracional de la

riquesa concretada en les empreses familiars. Junt amb els pactes successoris, en el títol IV del llibre IV es regulen també les donacions per causa de mort.

5. La successió intestada

El dret català en matèria de successió intestada provenia de la Llei 9/1987, de 25 de maig, de successió intestada, que ja tenia precedents de l'època republicana. Aquesta regulació és prou important en la mesura que hi ha un percentatge significatiu de ciutadans que moren sense haver atorgat testament. El sentit progressiu de la legislació catalana, que dóna preferència als fills i al cònjuge per davant d'altres parents, s'ha reforçat en la regulació del llibre IV, en equiparar el convivent en parella estable al cònjuge, així com en reforçar els drets d'aquests en cas de concórrer en l'herència amb fills del causant. La resta d'innovacions que presenta el text són de caràcter més aviat tècnic i, d'acord amb la línia general de la Llei, aclareixen dubtes que podia generar el dret vigent i perfilen el sentit de les institucions regulades.

La millora de la posició del vidu o del convivent consisteix que el dret intestat a l'usdefruit vidual universal es combina amb un dret a commutar-lo per una quarta part de l'herència en plena propietat més l'usdefruit de l'habitatge familiar. Aquest dret correspon al vidu sempre que coincideixi a la successió amb fills del causant, si aquests manquen, i tampoc no hi ha néts, el vidu és hereu universal, i resta només als ascendents el dret a la llegítima. L'opció s'ha d'exercir en el termini d'un any des de la mort del causant. Pel que fa a l'equiparació de les parelles de fet a efectes successoris, per a la seva plena eficàcia caldrà esperar l'aprovació del llibre II del CCCat, relatiu al dret de la persona i de la família. En el text projectat, a diferència del dret vigent que exigeix l'atorgament d'escriptura pública, es considera constituïda la parella de fet homosexual també per efecte de la convivència ininterrompuda durant dos anys.

La regulació del llibre IV equipara el convivent en parella estable al cònjuge i reforça els drets d'aquests en cas de concórrer en l'herència amb fills del causant

6. La llegítima i la quarta vidual

En matèria de llegítima, el llibre IV presenta novetats que aprofundeixen en la tendència secular catalana d'afeblir la posició del legítimari, tot i mantenir el seu dret a una quarta part de l'herència. La regulació actual prové substancialment de la que conté la Llei 8/1990, de 9 d'abril, de modificació de la regulació de la llegítima. Tot i que en moltes herències la qüestió de la llegítima no és transcendent, si hi ha conflicte familiar i el causant no preveu una disposició que la superi en escriure, les disputes sobre el seu còmput i quantia així com el pagament poden donar lloc a litigis de solució complexa. Sobre aquests casos el nou dret preveu disposicions que pretenen mitigar-ne la possi-

El llibre IV presenta novetats en matèria de llegítima que aprofundeixen en la tendència secular catalana d'afeblir la posició del legitimari, tot i mantenir el seu dret a una quarta part de l'herència

ble litigiositat. Així, tot i mantenir formalment la quantia de la llegítima, l'àmbit de les donacions computables queda reduït a les dels deu últims anys de vida del causant. Al seu torn, es consideren imputables, com a actualització de la regla tradicional, les donacions fetes als fills per adquirir el primer habitatge o per emprendre una activitat que els proporcionï independència personal o econòmica. També es preveu una

cautela socini o compensatòria de llegítima tàcita, de forma que la polèmica qüestió sobre la intangibilitat qualitativa de la llegítima queda fora de discussió. Addicionalment, s'amplien les causes de desheretament, que inclouen la manca absoluta de relació familiar per causa imputable exclusivament al legitimari. Pel que fa a la llegítima dels ascendents, el seu dret és intransmissible i s'extingeix amb la mort sense haver-la reclamat. Subsisteixen algunes qüestions d'actualitat, com principalment els béns amb què es paga la llegítima, atès el canvi que aquests han experimentat en relació amb temps passats: actius financers, títols valors i accions i participacions en empreses de

La consellera i alguns dels diputats i tècnics que van participar en l'elaboració de la reforma. Foto: Parlament de Catalunya.

caràcter familiar amb pactes de sindicació. En darrer terme, s'adopta el termini de prescripció general a Catalunya de deu anys de l'art. 121-20 CCCat.

La quarta vidual consisteix en l'únic dret que correspon al cònjuge vidu català en la successió testada del cònjuge premort. No es considera un dret legitimari i té per fonament la necessitat del cònjuge que la reclama. El llibre IV ha actualitzat els requisits per a la seva concessió en el CS i l'equipara als que pressuposa la pensió compensatòria en seu de separació i divorci, però vinculada al procés successori. Igual com succeeix per a la successió intestada, s'equipara al convivent en parella estable a la posició del cònjuge vidu.

7. L'adquisició de l'herència

El darrer títol del llibre IV coincideix amb el que era el primer del CS, però que s'ha desplaçat sistemàticament per tal de respectar la seqüència cronològica de la successió. Destaca aquí la reformulació del règim de responsabilitat de l'hereu, amb l'extensió de la limitació de responsabilitat als béns de l'herència per deutes del causant, pròpia de l'acceptació a benefici d'inventari, a tot hereu que hagi practicat inventari de l'herència en temps i forma, tot i que no s'hagi acollit expressament al benefici. S'ha considerat que no era raonable que els hereus que havien actuat igual que el beneficiari no poguessin gaudir de la limitació de responsabilitat només pel fet de no haver-ho manifestat expressament. El llibre IV conté una regulació de la comunitat hereditària, de forma prèvia a la partició i la col·lació, amb el manteniment de la regla tradicional catalana d'absència de solidaritat entre els cohereus pels deutes del causant i de divisió entre ells. El text del llibre IV es clou amb l'acció de petició d'herència que es considera imprescriptible.

8. L'entrada en vigor del llibre IV i les seves disposicions finals

El llibre IV del CCCat entrarà en vigor el proper 1 de gener de 2009. La successió de totes les persones mortes a partir d'aquesta data estarà regida pel nou dret de successions català, així com tots els testaments, codicils, memòries testamentàries i els pactes successoris atorgats amb posterioritat al gener de 2009. Per a les successions obertes amb anterioritat seguirà regint el CS, per molt que s'executin amb posterioritat, i també els testaments i altres actes de disposició anteriors conservaran la seva eficàcia. La Llei del llibre IV conté unes disposicions transitòries per regular el règim jurídic de transició de l'anterior al nou dret. Cal destacar que conserven validesa, per descomptat, els testaments atorgats abans de l'entrada en vigor del llibre IV, i que regiran successions obertes ja sota la seva vigència. La Llei 10/2008 conté tres importants disposicions finals de modificació d'altres lleis. En particular, es reforma la Llei 29/2002, primera del Codi civil, pel que fa al tractament del gènere en les denominacions referides a persones, també hi ha la reforma de preceptes concrets del llibre V del CCCat, relatiu als drets reals, i determinades qüestions sobre filiació i adopció del vigent Codi de família.